

УДК: 336.71

**ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ ФОЙДА ВА ЗАРАРЛАР ТЎҒРИСИДАГИ
ҲИСОБОТИ ВА УНИНГ БАНК БОШҚАРУВИДАГИ АҲАМИЯТИ**

Жўраев И.-
иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори, PhD, доцент
Тошкент Молия институти

Кулбоева Наргиз Мажитовна -
“Банк ҳисоби, аудити ва назорати” мутахассислиги магистранти,
Ўзбекистон Республикаси Банк -молия Академияси

**PROFIT AND LOSS STATEMENT OF COMMERCIAL BANKS AND
ITS IMPORTANCE IN BANKING MANAGEMENT**

Joraev I.-
Doctor of Philosophy in Economics, PhD, associate professor
Tashkent Financial Institute

Kulboeva Nargiz Mazhitovna -
Master's degree in "Banking accounting, auditing and control",
Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan

Аннотация: Мақолада тижорат банкларини бошқаришда муҳим омил бўлиб ҳисобланган фойда ва зарарлар ҳисоботи ва уни таҳлили йўналишлари кўриб чиқилган ҳамда уни такомиллаштириш бўйича таклифлар келтирилган.

Калим сўзлар: Молиявий ҳисобот, молиявий натижалар, фойда ва зарарлар ҳисоботи, фоизли даромадлар, фоизсиз даромадлар, рақамли технологиялар

Abstract: The article examines the role of the profit and loss statement of commercial banks, which is an important factor in the management of commercial banks, the directions of its analysis, and offers suggestions for its improvement.

Keywords: financial statements, financial results, profit and loss statements, interest income, interest-free income, digital technologies

Кириш. Даромадлар тўғрисидаги ҳисобот тижорат банкларининг молиявий фаолияти тўғрисида маълумот берувчи асосий ҳужжатлардан биридир. Унда маълум бир давр учун даромадлар, харажатлар, фойда ва

зарарлар тўғрисидаги маълумотлар мавжуд бўлиб, бу банк бошқаруви самарадорлигини ва унинг фойда олиш қобилиятини баҳолашга имкон беради. Замонавий шароитларда молиявий муҳитдаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда молиявий ҳисоботларни таҳлил қилиш стратегик қарорларни қабул қилиш, шунингдек банкнинг молиявий барқарорлигини баҳолашнинг муҳим воситасига айланади.

Ушбу мақоланинг мақсади тижорат банкларининг фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботининг тузилишини ўрганиш, уни таҳлил қилишнинг асосий жиҳатларини аниқлаш ва молиявий менежментнинг аниқлиги ва сифатини ошириш учун ушбу жараёни такомиллаштириш йўллари тақлиф қилишдир.

Тижорат банкларидаги фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисобот одатда қуйидаги асосий бўлимларни ўз ичига олади [1]:

1. Фоизли даромадлар ва харажатлар. Банкнинг асосий даромад моддаси кредитлаш, маблағларни қимматли қоғозларга жойлаштириш, банклараро кредитлар ва бошқа молиявий операциялардан олинган фоизли даромадлар ҳисобига шакллантирилади. Фоизли харажатларга мижозларнинг депозитлари, бошқа банкларнинг кредитлари ва қарз мажбуриятлари каби қарз маблағлари бўйича харажатлар киради.

2. Соф фоизли даромад. Бу фоизли даромад ва фоизли харажатлар ўртасидаги фарқ бўлиб, бу кўрсаткич банк ўз активлари ва мажбуриятларини қанчалик самарали бошқаришини кўрсатади ва молиявий фаолиятнинг асосий кўрсаткичларидан бири ҳисобланади.

3. Комиссия даромадлари ва харажатлари. Комиссия даромади мижозларга ҳисобни юритиш, қимматли қоғозлар билан операциялар, консалтинг ва бошқалар каби хизматларни тақдим этишдан келиб чиқади. Комиссия харажатлари ушбу хизматларни тақдим этиш харажатларини ўз ичига олади.

4. Савдо операцияларидан олинган соф фойда. Ушбу кўрсаткич молия бозорларидаги операциялар, шу жумладан валюталар, деривативлар, акциялар ва облигацияларни сотиб олиш ва сотиш натижаларини акс эттиради.

5. Операцион харажатлар. Буларга маъмурий харажатлар, ходимлар харажатлари, ижара ҳақи, амортизация ва банкнинг кундалик операциялари билан боғлиқ бошқа харажатлар киради.

6. Солиқ тўлангунча фойда. Бу барча операцион харажатларни чегириб ташлаганидан кейин, лекин солиқлар тўланишидан олдин қоладиган кўрсаткич.

7. Соф фойда. Ҳисобот даврида банк ишининг самарадорлигини акс эттирувчи солиқлардан кейинги якуний натижа.

Молиявий ҳисоботларни таҳлил қилиш банкнинг молиявий ҳолатини ва унинг фойда олиш қобилиятини баҳолаш имкониятини беради. Ушбу ҳисобот нафақат банк раҳбариятига бошқарув қарорларини қабул қилишда ёрдам беради, балки инвесторлар, кредиторлар ва назорат қилувчи органлар томонидан унинг фаолиятини баҳолашнинг асосий воситаси ҳисобланади. Таҳлилнинг энг муҳим жиҳатлари қуйидагилардан иборат:

- Даромадлар ва харажатлар таркибини таҳлил қилиш. Бу раҳбариятга қайси соҳалар банкка энг катта фойда келтиришини ва харажатларнинг асосий қисмини қайси харажатлар ташкил этишини аниқлаш имконини беради [2]. Бу бизнеснинг энг самарали сегментларини аниқлаш ва юзага келиши мумкин бўлган муаммоли жойларни аниқлаш учун муҳимдир.

- Соф фоиз маржасини таҳлил қилиш. Ушбу кўрсаткич банкнинг рентабеллигини баҳолашда муҳим рол ўйнайди, чунки соф фоизли даромад одатда тижорат банклари учун асосий даромад манбаи ҳисобланади. Фоиз маржаси динамикасини ўрганиш банкнинг кредит ва депозит сиёсатини қанчалик самарали бошқаришини тушунишга ёрдам беради.

- Операцион харажатларни таҳлил қилиш. Операцион харажатларни камайтириш соф фойдага бевосита таъсир қилади. Операцион харажатларни

оптималлаштириш рентабелликни оширишнинг асосий йўналишларидан биридир.

- Соф фойдани баҳолаш. Соф фойда банк фаолиятининг молиявий натижаларининг якуний кўрсаткичидир. Уни яхшилаш учун рентабелликни ошириш ва харажатларни камайтириш, шунингдек, рискларни самарали бошқариш устида ишлаш муҳимдир.

Замонавий шароитлар банкнинг молиявий ҳолатини аниқроқ баҳолаш ва стратегик қарорлар қабул қилиш учун молиявий ҳисоботларни таҳлил қилиш усулларини такомиллаштиришни талаб қилади. Қуйида таҳлил самарадорлигини оширишга ёрдам берадиган асосий йўналишлар келтирилган.

- *Рентабеллик коэффициентларидан фойдаланиш.* Фойда ва зарарларни чуқур таҳлил қилиш усулларидан бири рентабеллик коэффициентларидан фойдаланишдир, масалан:

- Активлар рентабеллиги (ROA). Бу банк ўз активларидан фойда олиш учун қанчалик самарали фойдаланишини кўрсатади.

- Капитал рентабеллиги (ROE). Банк даромад олиш учун ўз капиталидан қанчалик муваффақиятли фойдаланаётганини баҳолайди.

Ушбу кўрсаткичлардан динамикада фойдаланиш банк фаолиятидаги ўзгаришларни кузатиш ва узоқ муддатли тенденцияларни аниқлаш имконини беради [3].

- *Сегментлар бўйича даромадлар ва харажатлар таҳлилинини жорий этиш.* Бизнес сегментини таҳлил қилиш банк фаолиятининг турли соҳалари, масалан, корпоратив ва чакана бизнес, қимматли қоғозлар билан операциялар ва бошқалар самарадорлигини батафсилроқ баҳолашга имкон беради. Бу ресурсларни аниқроқ тақсимлашга ва стратегик устуворликларни аниқлашга ёрдам беради [4].

- *Катта маълумотлар ва сунъий интеллект технологияларини қўллаш.* Катта ҳажмдаги маълумотлар ва сунъий интеллект (AI) технологиялари маълумотларни таҳлил қилиш сифатини сезиларли даражада яхшилаши мумкин

[5]. AI катта ҳажмдаги маълумотларни таҳлил қилишга, молиявий натижаларни башорат қилишга ва анъанавий усуллар билан аниқлаб бўлмайдиган яширин боғлиқликларни аниқлашга қодир. Бундай технологияларнинг жорий этилиши нафақат таҳлилнинг аниқлигини оширади, балки қарор қабул қилиш жараёнини тезлаштиради.

- *Фойда ва зарарлар ҳисоботи (ФЗХ) таҳлили асосида хатарларни бошқариш.* ФЗХнинг чуқур таҳлили хавфларни янада самарали бошқаришга ёрдам беради. Фойда ва зарарларни баҳолаш кредит портфели сифатининг ёмонлашиши, операцион харажатларнинг кўпайиши ёки фоизлар маржасининг пасайиши каби потенциал хавф соҳаларини аниқлашга имкон беради. Бундай муаммоларни ўз вақтида аниқлаш уларни бартараф этиш ва мумкин бўлган молиявий йўқотишларни минималлаштириш чораларини кўриш имконини беради.

Хулоса. Тижорат банкларининг фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботи молиявий ҳолатни баҳолаш ва бошқарув қарорларини қабул қилишнинг муҳим воситасидир. Замонавий усул ва технологиялардан фойдаланган ҳолда унинг таҳлилинини такомиллаштириш банк фаолиятини баҳолашнинг аниқлигини ошириш, потенциал хавфларни аниқлаш ва молиявий кўрсаткичлар устидан назоратни кучайтириш имконини беради. Сегментларни таҳлил қилиш ва сунъий интеллектдан фойдаланиш каби инновацион ёндашувларни жорий этиш банк бошқаруви сифатини ва унинг молиявий барқарорлигини сезиларли даражада яхшилаши мумкин.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси МБ бошқарувининг қарори, “Тижорат банкларининг ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисоботларига қўйиладиган талаблар тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида”, 2021 йил 18 ноябрь, 20/3-сон
2. “Тижорат банкларида фоизларни ҳисоблаш тартиби тўғрисидаги Низом”, Тошкент ш., 2023 йил 23 август, 27/4-сон
3. Туранов Муродулло Шосаидович Тижорат банкларининг иқтисодий фаолиятига фойда солиғи таъсирининг хусусиятлари // Экономика и финансы

(Узбекистан). 2021. №10 (146). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tizhorat-banklarining-i-tisodiy-faoliyatiga-foйда-soli-i-tasirining-hususiyatlari>

4. Тешабоева, З. (2022). Основные пути улучшения позиций Республики Узбекистан в глобальном инновационном индексе. *Экономика и образование*, 23(4), 10–16. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/559>
5. Тешабоева, З., & Кобулова, М. (2021). Необходимость цифровизации и информатизации национальной экономики для повышения её эффективности. *Экономика и образование*, (6), 235–239. извлечено от <http://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/312>